

ƏDƏBİYYAT VƏ FOLKLOR

UOT: 930.2

FƏRMAN XƏLİLOV

MÜZƏFFƏR NƏSİRLİNİN ŞƏXSİ ARXIVI

XX əsrin 20-80-ci illərində Naxçıvan ədəbi mühitində öz dəst-xətti ilə tanınan və uzun illər Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Naxçıvan şöbəsinə rəhbərlik edən şair Müzəffər Nəsirlinin (1911-1980) zəngin şəxsi arxivi olmuşdur.

Vəfatından sonra oğlu və nəvəsi tərəfindən Naxçıvan MR Dövlət Arxivi və AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fonduna təhvil verilən həmin şəxsi arxivdə şairin tərcümeyi-hal sənədləri, elmi və bədii əsərlərinin əlyazma və makina variantları, əsərləri dərc olunan qəzet və jurnallar, göndərdiyi və aldığı məktublar, haqqında olan yazılar, fərdi və kollektiv fotoşəkilləri və digər materiallar saxlanılmaqdadır.

Məqalədə ilk dəfə olaraq M.Nəsirlinin şəxsi arxivinin təsviri verilir, burada qorunan müxtəlif sənəd və materialların özünə məxsus dəyərə və əhəmiyyətə malik olması əsaslandırılır.

Nəticə olaraq müəllif belə qənaətə gəlir ki, M.Nəsirlinin şəxsi arxivində qorunan materiallar təkcə şairin ömür yolu, ədəbi-ictimai fəaliyyəti, elmi və bədii irsinin öyrənilməsi üçün yox, həm də keçən əsrin 20-80-ci illərində Naxçıvanda ədəbi mühitin ümumi mənzərəsi haqqında müəyyən məlumatlar almaq üçün dəyərli mənbələrdir.

Açar sözlər: *Naxçıvan ədəbi mühiti, Müzəffər Nəsirli, şəxsi arxiv, Naxçıvan MR Dövlət Arxivi, AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondu.*

Naxçıvan ədəbi mühitində hələ yeniyetmə yaşlarında imzası görünməyə başlayan şair Müzəffər Nəsirli 50 ildən artıq bir müddət ərzində Naxçıvanda ədəbiyyat, mədəniyyət və təhsil sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Onun şəxsi arxivinin bir hissəsi vəfatından sonra keçən əsrin 80-ci illərində oğlu Namiq Nəsirli tərəfindən Naxçıvan Dövlət Arxivinə verilmişdir. 2021-ci ilin fevral ayında isə nəvəsi Anara Azər qızı Nəsirli şairin arxivinin qalan hissəsini AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fonduna hədiyyə etmişdir.

M.Nəsirlinin Naxçıvan Dövlət Arxivində və AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondunda qorunan şəxsi arxivindəki sənəd və materialları belə qruplaşdırmaq olar:

1. Tərcümeyi-hal sənədləri;
2. Elmi və bədii əsərlərinin makina variantları;
3. Şeirləri və məqalələri dərc olunan qəzet və jurnallar;
4. Göndərdiyi və aldığı məktublar;
5. Əlyazmaları;
6. Haqqında olan yazılar;
7. Fotoşəkillər;
8. Arxivində saxlanılan digər materiallar;

İndiyədək M.Nəsirlinin tərcümeyi-halı və bəzi əsrlərinin siyahısı müxtəlif biblioqrafiya və ensiklopediyalara daxil edilmişdir [1, s. 520-521; 2, s. 312, 320, 378, 422 541; 3, s. 677-678; 5, s. 193; 8, s. 10-12; 9, s. 282]. Şairin AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondundakı şəxsi arxivində saxlanılan bir sıra sənəd və materiallar həmin mənbələrdə verilən tərcümeyi-haldakı məlumatları təsdiq etmək baxımından müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Onun 1937-ci ilin sentyabr ayından 1938-ci ilin fevral ayınadək Ermənistan K(b)P MK-nin yanında Kom-

munist Universitetində Azərbaycan dili müəllimi, 1938-ci ildən 23 iyun 1941-ci ilədək İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan sektorunda ədəbiyyat kabinetinin laborantı, müəllimi, 1945-ci ilin may ayından 1953-cü ilin sentyabr ayınadək C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda baş müəllim, qiyabi şöbə üzrə direktor müavini, dil-ədəbiyyat fakültəsinin dekanı, rus dili və ədəbiyyatı kafedrasının müdiri və elmi işlər üzrə direktor müavini işləməsinə və 1941-1945-ci illərdə İkinci Dünya müharibəsində iştirakına və yaralanmasına aid müvafiq təşkilatlar tərəfindən verilən rəsmi arayış və əmrlərdən çıxarışlar bu qəbildəndir. Həmin arayış və əmrlər içərisində elələri də vardır ki, məhz onların vasitəsilə M.Nəsirlinin indiyədək mətbu yolla təqdim olunmuş tərcümeyi-halına düşməyən faktlar haqqında məlumat ala bilirik. Məsələn, bir arayışda qeyd olunur ki, M.Nəsiri 1928-1931-ci illərdə Naxçıvan məktəblərində müəllim işləmişdir. Müxtəlif illərdə Naxçıvan Şəhər Xalq Maarif Şöbəsinin müdiri olmuş P.Quliyev, Y.Ələkbərov və məktəb direktoru B.Zeynalovun imzaladığı əmr və arayışlardan isə aydın olur ki, o, 1954-1962-ci illərdə Naxçıvan şəhər 4 nömrəli məktəbdə tədris işləri üzrə direktor müavini və ədəbiyyat müəllimi, 1963-1964-cü dərs ilində isə Naxçıvan şəhər 1 nömrəli məktəbdə müəllim işləmişdir [10, qutu 3, qovluq 18, v. 10-11].

Naxçıvan Dövlət Arxivində M.Nəsiriyə aid şairin öz sağlığında yazılan və tərtib olunan başqa sənədlərə də rast gəlinir. Müxtəlif illərdə yazılan təqdimat və xasiyyətnamələr, 1971 və 1975-ci illərdə səkkizinci və doqquzuncu çağırış Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin deputatı olarkən [9, s. 282] göstərdiyi fəaliyyətlə bağlı rəsmi məktub və arayışlar belə sənədlərdəndir.

Şairin şəxsi arxivində onun 1961-1979-cu illərdə məsul katib olduğu Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Naxçıvan şöbəsinin fəaliyyətinə dair də bir sıra sənədlər saxlanılmaqdadır.

M.Nəsirlinin şöbə adından “Şərq qapısı” qəzeti və “Ulduz” jurnalının redaksiyalarına, Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsi, Azərbaycan KP Naxçıvan Vilayət Komitəsinin Təbliğat və Təşviqat Şöbəsi, Naxçıvan Şəhər Zəhmətkeş Deputatlar Soveti, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyəti, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Ədəbiyyat Fondu və Azərbaycan Radiosu Bədii Verilişlər redaksiyasına göndərdiyi, “Правда”, “Молодёжь Азербайджана”, “Литературный Азербайджан”, “Литературная газета”, “Kırpi” kimi qəzet və jurnalların redaksiyalarından, “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı”, “Gənclik”, “Советский писатель” nəşriyyatlarından, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı, Azərbaycan SSR EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutu kimi elm və təhsil müəssisələrindən aldığı rəsmi məktublardan aydın olur ki, o, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Naxçıvan şöbəsinin məsul katibi olduğu illərdə şöbə Naxçıvan şair və yazıçılarının əsərlərinin müxtəlif qəzet, jurnal, almanax və ayrıca kitab şəklində çap olunması, gənc ədəbi qüvvələrin yaradıcılığının istiqamətləndirilməsi, Naxçıvan ədəbi mühitində müxtəlif janrlarda meydana çıxan əsərlərin müzakirə edilməsi, Naxçıvan və Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarından dəvət olunmuş şair və yazıçılarla oxucuların görüşlərinin təşkil edilməsi, Azərbaycan və dünya yazıçılarının yubileylərinin keçirilməsi istiqamətində xeyli işlər görmüşdür.

Müxtəlif illərdə Naxçıvan şair və yazıçılarının əsərləri toplanan “Araz üzərində şəfəq” (1964), “Заря над Араксом” (1964), “Əlvan çiçəklər” (1966), “Naxçıvan nəğmələri” (1968), “Odlu ürəklər”, (1972), “Arazın işıqları” (1974), “Огни над Араксом” (1974) kimi almanaxların hazırlanıb çapına nail olması da şöbənin uğurlu addımlarına misal göstərilə bilər.

M.Nəsirlinin şəxsi arxivində ayrı-ayrı şəxslərə yazdığı və onlardan aldığı məktublar və müxtəlif illərə aid teleqramların bir qismindən də onun rəhbərlik etdiyi şöbənin fəaliyyəti haqqında məlumatlar almaq mümkündür. Məsələn, götürək ədəbiyyatşünas Yəhya Seyidovun M.Nəsiriyə yazdığı və ondan aldığı məktubları. Y.Seyidov öz məktubunda yazır: “Bu gün

aldığım məlumata görə, may ayında (1972-ci ilin may ayı nəzərdə tutulur – F.X) Naxçıvan Yazıçılar İttifaqının səyyar plenumu keçiriləcəkdir. Bir sıra məsələlərlə yanaşı “Naxçıvan yazıçılarının yaradıcılığı” mövzusunda məruzə də olacaqdır və bu işi çox böyük etimad göstərərək mənə həvalə etmişlər. Düzü, sizin köməyiniz olmadan bu vəzifənin öhdəsindən layiqli gələ bilmərəm... Fikirləşirəm ki, məruzədə son beş ilin, daha dürüstü, 1967-1971-ci illərin məhsulunu əhatə etmək yaxşı olardı...

Müzəffər müəllim, ümid edirəm ki, mənim məktubumu cavabsız qoymaz və öz məsləhətlərinizlə mənə kömək edərsiniz” [7, iş 32, v. 1-2].

M.Nəsirli cavab məktubunda yazır: “Sizin arzunuzu yerinə yetirərək 1965-ci ildən bu günədək Naxçıvan yazıçılarının və şairlərinin yaratdıqları və dərc olunmuş şeir, hekayələrini, oynanılmış dram əsərlərini sizə təqdim edirəm” [7, iş, 32, v. 3].

Naxçıvan şair və yazıçılarının 5 il ərzində yazdığı əsərləri toplayıb bir yerə yığmaq çox vaxt aparan və çətin bir iş olsa da, göründüyü kimi M.Nəsirli belə bir ağır işin öhdəsindən layiqincə gələ bilmişdir. Bunun nəticəsidir ki, təxminən bir il sonra, yəni 1973-cü ilin iyun ayında Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Naxçıvanda keçirilən səyyar plenumunda Naxçıvan yazıçılarının yaradıcılığı haqqında Y.Seyidovun “Axtarış və yüksəliş yollarında” adlı məruzəsi çox uğurlu alınmışdır. Plenumun materialları “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 16 iyun 1973-cü il tarixli nömrəsində çap olunmuşdur.

M.Nəsirlinin SSRİ və Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının plenum və qurultaylarında iştirak etməsinə dair məlumatları da ona göndərilən məktub və teleqramlardan ala bilirik. M.Nəsirlinin şəxsi arxivində Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Əhməd Cəmil, Əli Vəliyev, Hüseyn Razi, Hüseyn Əzim, Ənvər Yusifoğlu, Nağı Nağıyev, Əli Tudə, Süleyman Vəliyev, Hüseyn İbrahimov, Kəmalə Ağayeva, Əbülfəz Naxçıvanlı, Seda Qədimova, İvan Tretyakov, Əli Səbri, Anatoli Yani, Məmməd Arif, Abbas Zamanov, Bəkir Nəbiyev, Lətif Hüseynzadə, Əli Xəlilov, Cəmsid Tağızadə, Nəcibə Hüseynova, Bayram Mehdiyev, Diana Nikolayevna kimi şair, yazıçı, jurnalist, tərcüməçi, alim və adi oxucuların, eyni zamanda SSRİ Yazıçılar İttifaqı, Azərbaycan, Türkmənistan, Tatarıstan, Özbəkistan, Gürcüstan Yazıçılar İttifaqı, Azərbaycan Dövlət Mətbuat Komitəsi, Naxçıvan Kənd Təsərrüfatı Texnikumu kimi təşkilat və təhsil müəssisələrinin əməkdaşlarının məktub, açıqca və teleqramları da qorunur.

Müxtəlif şəxslər tərəfindən M.Nəsirliyə göndərilən məktublar haqqında ətraflı şəkildə bəhs etməyə ehtiyac duymadığımız üçün onların bəzilərinin ümumi məzmunundan söz açmağı məqsədəuyğun hesab edirik. Məsələn, tanınmış Azərbaycan aktyoru Ə.Xəlilov 1922-ci ildə fəaliyyətə başlayan Naxçıvan Pedaqoji Texnikumu haqqında yazdığı məqalənin dərc etdirilməsinə kömək istəyir. L.Hüseynzadə anadan olmasının 70 illiyini təbrik edən şairə minnətdarlığını bildirir, Anatoli Yani şairə həsr etdiyi şeirini və onun “Araz üstə şəfəq” şeirinin rus dilinə tərcümə etdiyi variantından bəhs edir və həmin şeirləri ona göndərir, professor B.Nəbiyev Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun hazırladığı “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı” kitabına daxil edilmək üçün şairdən tərcümeyi-halını və fotosəklini istəyir, B.Mehdiyev şairdən “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti” və bir neçə bədii kitabı ona göndərməsini xahiş edir, C.Tağızadə hekayəsinin hazırlanan almanaxda görmək arzusunu ifadə edir, H.Razi və O.Sarıvəlli şairin çapa təqdim etdiyi şeirlərinin üzərində bir qədər işləməyə ehtiyac olduğunu onun diqqətinə çatdırır, S.Qədimova İrəvanda azərbaycanlıların ədəbi mühiti haqqında məlumat verir və bu ədəbi mühiti canlandırmaq üçün şairin köməyinə ehtiyac hiss olunduğunu dilə gətirir, oxucu N.Hüseynova yazır: “Mən indi Qubada yaşayıram. Ancaq sizi heç vaxt unutmuram. Sizin şeirlərinizə harada rast gəlirəmsə, kəsib götürürəm” [7, iş 29, v. 6].

M.Nəsirliyə yazılan müxtəlif məzmunlu məktublar onun ədəbi və ictimai fəaliyyəti, yaradıcılıq qaygıları, diqqəti çəkən insani keyfiyyətləri, işinə məsuliyyəti, oxucularda yaratdığı təəssüratlar haqqında təsəvvür əldə etmək üçün dəyərli mənbələrdir.

M.Nəsirliyə göndərilən təbrik məktubları, açıqca və xüsusilə teleqramların (bunların sayı 70-ə çatır) sayı daha çoxdur. Sovet dövründə keçirilən müxtəlif dövlət səviyyəli bayramlar, yeni il və şairin 1971-ci ildə qeyd olunan 60 illik yubileyi münasibətilə göndərilən bu məktub, açıqca və teleqramlarda müəlliflərin ona ehtiramı və səmimi münasibəti öz əksini tapmışdır.

M.Nəsirlinin fəaliyyətini əhatə edən 1920-1980-ci illərdə Bakı, Naxçıvan və Azərbaycanın digər regionlarında sovet ideologiyasının tələblərinə cavab verən mərasimlərlə yanaşı, bu gün belə öz aktuallığını itirməyən və milli maraqlara uyğun gələn tədbirlər də keçirilirdi. M.Nəsirlinin adına yazılan və şəxsi arxivində saxlanılan xeyli dəvətnamə, proqram, mandat, vəsiqə və buraxılış vərəqələri bu tədbirlər haqqındakı məlumatları özündə hişf etməkdədir. Bunlar həm o dövrdəki Naxçıvanın elmi, ədəbi, mədəni və ictimai-siyasi ab-havası haqqında təsəvvür əldə etməyə, həm də M.Nəsirlinin yaradıcı bir şəxs və ictimai xadim kimi fəaliyyətini izləməyə imkan verir.

Həmin dəvətnamə, proqram, mandat, vəsiqə və buraxılış vərəqlərindən aydın olur ki, müxtəlif illərdə Bakıda Azərbaycan sovet yazıçılarının II (1954), III (1958), IV (1965), VI (1976) qurultayları, Məhəmməd Füzulinin vəfatının 400 illiyinə həsr edilmiş elmi sessiya (1958), Muxtar respublika təbliğatçılarının I toplantısı (1968), "Yazıçı, jurnalist, beşillik" mövzusunda həsr olunan plenum (1973), xalq yazıçıları Mehdi Hüseyn və Mirzə İbrahimovun anadan olmasının 60 (1969, 1971) İmadəddin Nəsiminin 600 (1973), C.Cabbarlı, S.Vurğun, S.Rüstəmin 70 (1969, 1976), Naxçıvanda Taras Şevçenkonun 150 (1954), Hüseyn Cavidin 80, (1963), Şota Rustavelinin 800, (1966), C.Məmmədquluzadənin 100 (1967), xalq artistləri Zərəş Həməzəyevanın 50 (1973), İ.Həməzəyevin 70 (1979) illiyi münasibəti ilə keçirilən təntənəli yubiley gecələri, Təbliğatçıların II respublika toplantısı (1969), muxtar respublika yaradıcı ziyalılarının müşavirəsi (1969), Naxçıvanda Ordubad günləri (1969), Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun Naxçıvan filialı məzunlarının birinci buraxılış gecəsi (1971), "Şərq qapısı" qəzetinin birinci nömrəsinin çapdan çıxmasının 50 illiyinə həsr olunmuş təntənəli iclas (1972), Mətbuat günü (1973), Əmək qəhrəmanları ilə yaradıcı ziyalılarının görüşü (1974), Naxçıvan sərhədçilərinin 50 illiyinə həsr edilmiş təntənəli gecə (1974), Naxçıvan Muxtar Respublikasının təşkil edilməsinin 50 illik yubileyi (1974), Zəhmətkeşlərin Azərbaycan sovet ədəbiyyatı günləri iştirakçıları nümayəndələri ilə görüşü (1975), Faşizm üzərində qələbənin 30 illiyi (1975), Xankəndində Naxçıvan günləri (1974), Moskvada keçirilmiş SSRİ yazıçılarının V qurultayı (1971), Respublika, vilayət Yazıçılar ittifaqlarının və SSRİ Yazıçılar İttifaqı ədəbi jurnalları baş redaktorlarının ümumittifaq müşavirəsi (1977) kimi tədbirlər keçirilmiş və M.Nəsirli bu tədbirlərdə iştirak etmişdir.

O, fəaliyyəti dövründə sovet ideologiyasının tələblərinə cavab verən tədbirlərə də dəvət olunmuşdur.

M.Nəsirlinin sağlığında aşağıdakı kitabları çap olunmuşdur: "Həyat haqqında mahnı" (İrəvan: Hayrethrat, 1938, 24 s.), "İşıq" (Naxçıvan mətbəəsi, 1940, 19 s.), "And" (Naxçıvan mətbəəsi, 1943, 16 s.), "Sivas sahillərində" (Naxçıvan mətbəəsi, 1945, 75 s.), "Qafqaz yollarında" (Naxçıvan mətbəəsi, 1952, 102 s.), "Mənim respublikam (Naxçıvan mətbəəsi, 1958, 32 s.), "Araz sahilində" (Bakı: Azərənşr, 1962, 68 s.), "Laləli dağlar" (Bakı: Azərənşr, 1965,

74 s.), “Yanar üfüqlər” (Bakı: Gənclik, 1968, 36 s.), Əsgər toqqası (Bakı: Gənclik, 1973, 33 s.), “İki ürək” (Bakı: Gənclik, 1974, 184 s.), “Qaynar bulaq” (Bakı: Yazıçı, 1978, 76 s.).

Bu kitablara şairin lirik, həmçinin bir sıra ictimai-siyasi mündəricəli şeirləri və müxtəlif poemaları daxil edilmişdir. Bundan başqa Naxçıvan Dövlət Arxivində onun şəxsi arxivindəki bəzi qovluqlarda “Biz gedirik”, “Salam, Qız qalası”, “Sadə vətəndaşdan”, “Keşiyində dayanmışıq”, “Sülh”, “Müəllim düşüncələri”, “Bahar duyğusu”, “Ellər bayramı”, “Xəncan”, “Pambıqçı qızlar”, “Alqış sənə doğma vətən”, “Arpaçayı”, “Dünyanı dəyişən əllər”, “Vətən torpağı”, “Əcəmi yadigarı”, “Bir ovuc torpaq” və digər adlı şeirləri dərc olunan “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Kommunist”, “Azərbaycan müəllimi”, “Şərq qapısı” kimi qəzetlər də saxlanılır [6, iş 1-2].

Onun şəxsi arxivində həmin kitablarda və qəzetlərdə çap olunan şeirlərin və poemaların, eyni zamanda “Qönçabəyimin nəğməsi”, “Dürdanə”, “Ürək sevməyəndə” adlı dram əsərlərinin, “Məhəbbət təcəssümü” telepyesinin, həmçinin rus dilinə tərcümə olunan şeirlərinin demək olar ki, hamısının cildlənmiş və ayrıca qovluqlarda toplanan makina variantları saxlanılır. Bu variantların iki mühüm əhəmiyyəti vardır. Birincisi, burada müəllifin üzərində müəyyən düzəlişlər apardığı əsərlər vardır ki, onlar şairin yaradıcılıq prosesi ilə daha yaxından tanış olmağa imkan verir. İkincisi, makina variantlarında şairin elə əsərlərinə rast gəlmək olar ki, onlar yuxarıda adını çəkdiyimiz qəzet və kitabların heç birində yoxdur. Şübhəsiz ki, belə əsərlər M.Nəsirli tədqiqatçıları üçün istinad ediləcək ilk yeni mənbə ola bilər.

M.Nəsirli tərcümeyi-hal xarakterli bir yazısında qeyd edir: “Mən həm də ədəbiyyatşünas kimi fəaliyyət göstərirəm” [7, iş 33, v. 8]. “Kommunist”, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan gəncləri”, “Azərbaycan müəllimi”, “Şərq qapısı”, “Yeni Ordubad” qəzetlərində, “Ədəbi Ermənistan”, “Azərbaycan” jurnallarında, M.F.Axundov, Aşıq Ələsgər, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, Mirzə Cəlil Şürbi S.Ağamalıoğlu, H.Cavid, S.S.Axundov, M.Hüseyn, Qönçabəyim, H.Razi, Musa Cəlil, A.S.Puşkin, M.Y.Lermantov, M.Qorki, V.Mayakovski, A.İ.Kuprin, V.V.Vişnevski, K.F.Rileyev, İ.A.Bunin, L.N.Tolstoy, T.Şevçenko kimi şair və yazıçılar haqqında məqalələri dərc olunan qəzet və jurnalların, yaxud onların makina variantlarının şairin şəxsi arxivində mühafizə edilməsi bu fikri tam təsdiq edir.

M.Nəsirlinin 1973-1974-cü illərdə qələmə aldığı 150 makina səhifəsindən ibarət olan “Sovet hakimiyyəti illərində Naxçıvanda ədəbi həyat” adlı əsərini isə ədəbiyyatşünas səriştəsi ilə yazılmış dəyərli bir kitab hesab etmək olar. Bu əsərdə Naxçıvanda ədəbi mühitin 50 illik (1924-1974) inkişaf yolu araşdırılır. Əsərdə müəllif yaddaşına, həmçinin konkret fakt və məlumatlara əsaslanaraq geniş təhlillər aparmış və ilk dəfə olaraq Naxçıvanda yarım əsr əhatə edən bir dövrün ədəbi həyatını mühüm parametrləri ilə birlikdə sistemli şəkildə tədqiq etməyə nail olmuşdur.

M.Nəsirlinin şəxsi arxivində ona məxsus olan əlyazmalar da saxlanılır. Bu əlyazmaların əksəriyyəti ərəb, az qismi isə kiril əlifbasındadır. Onlar tək-tək vərəqlərdə və kiçik qeyd dəftərçələrindədir. Bu əlyazmalarının bir qismi şairin şeirlərindən, bəzisi müxtəlif şairlərin həyat və yaradıcılığı haqqında icmallardan, digərləri isə yaddaş qeydlərindən ibarətdir. Şairin şeirlərinin əlyazmaları əsərlərinin gələcək nəşrlərinin hazırlanmasında tərtibçilər üçün tekstoloji baxımdan dəyərli mənbə ola bilər.

M.Nəsirlinin sağlığında və vəfatından sonra həyatı, yaradıcılığı, ədəbi-ictimai fəaliyyəti haqqında bir sıra məqalələr yazılmış, kitab və müxtəlif yazılarının adları ayrı-ayrı bibliografiyalarda öz əksini tapmışdır. Şəxsi arxivindəki materiallardan aydın olur ki, 1977-ci ilədək onun haqqında Yavuz Axundovun “Şairin həyat yolu”, Murtuz Bağirovun “Ürəklərdə məşəl”,

Həsən Elsevərin “Yanar ürəklər”, İzzət Maqşudovun “Araz sahilində”, İbrahim Mollayevin “Əlvan çiçəklər”, Malik Muradovun “Naxçıvan torpağının töhfələri”, Bəkir Nəbiyevin “Sənətkarlıq məsələlərinə diqqəti artırmalı”, Yəhya Seyidovun “Axtarış və yüksəliş yollarında”, Cavad Cavadlının “Sən həmişə müəllimsən” məqalələri, müstəqillik illərində isə professor H.Həşimlinin “Vətənimizin tarixini, təbii gözəlliklərini, vəsf edən ədib – Müzəffər Nəsirli”, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru S.Surənin “Naxçıvanda mətbuat və ədəbi mühit: “Şərq qapısı” qəzeti mədəni inkişafın güzgüsü kimi”, jurnalist S.Canbaxşiyevin “Naxçıvan ədəbi mühitinin Müzəffər Nəsrli”, arxiv işçisi Z.İsmayilovanın “Ədəbiyyatımızda böyük xidmətlər olan şəxs” adlı yazıları oxuculara təqdim olunmuşdur.

M.Nəsirlinin şəxsi arxivində Naxçıvanda və Bakıda çəkilən fotosəkillər də saxlanılır. Onun hərbi formada, tribunadan çıxış edərkən və adi halda tək, qələm dostları Hüseyn Əzim, Hüseyn Razi, Hüseyn İbrahimov, Əhməd Mahmud, Əlyar Yusifli, Həsən Elsevər Adil Qasımov, Kəmalə Ağayeva, vaxtilə Naxçıvanda fəaliyyət göstərən ədəbiyyat cəmiyyətinin üzvlərindən Əsgər Kəngərli, Səkinə Rzalı, Əyyub Abbasov, Vahab Həsənzadə, Məşədi Babayev, Molla Mahmud Çakər, Abbas Gülməmmədov, Nemət Nəim ilə birlikdə və müxtəlif tədbirlərdə, Bakıda Neft Daşlarında, Azərbaycan yazıçılarının III qurultayı nümayəndələrinin bir qrupu, həmçinin Süleyman Rüstəm və Hüseyn Razi ilə birlikdə çəkilmiş fotosəkilləri müəyyən tarixi əhəmiyyətə malikdir.

M.Nəsirlinin şəxsi arxivində saxlanılan digər materiallar da dəyərli və əhəmiyyətlidir. Bunlardan biri C.Məmmədquluzadənin müasiri və dostu, dövrünün tanınmış pedaqoqu, şair Mirzə Cəlil Şürbinin (1874-1915) ərəb əlifbası ilə 20×30 ölçülü tək-tək vərəqlərə yazılmış 16 qəzəlidir. Hər vərəqin aşağıdan sağ küncündə yazılan “Köçürən Ağayev Ağa Rza oğlu. Naxçıvan şəhəri” sözlərindən aydın olur ki, bunlar avtoqraf deyil. Hələlik tam mətni heç yerdə çap olunmayan həmin qəzəllərin bəzi beytlərindən M.Nəsirlinin [11, s. 84-90] və akademik İ.Həbibbəylinin [4, s. 311-312] Mirzə Cəlil Şürbiyə həsr etdikləri məqalələrində istifadə olunmuşdur.

M.Nəsirlinin şəxsi arxivində saxlanılan dəyərli materiallardan biri də Tağı Nağıyevin nəşirliyi, Cəfər Bünyadzadənin mühərrirliyi ilə Bakıda Azərbaycan dilində çıxan həftəlik “Tuti” jurnalının 1915-1917-ci illərə aid olan 30 nömrəsidir.

“Kommunist” qəzetinin Əbülqasım Firdovsinin 1000 illik yubileyinə həsr olunan 28 sentyabr 1934-cü il nömrəsi və “Советский Азербайджан” qəzetinin RSFSR-in Azərbaycanda keçirilən ədəbiyyat və incəsənət günlərinə həsr olunmuş 28 sentyabr 1934-cü il tarixli xüsusi nömrəsi də şairin arxivində saxlanılır.

M.Nəsirlinin şəxsi arxivində qorunan materiallar təkcə şairin ömür yolu, ədəbi-ictimai fəaliyyəti, elmi və bədii irsinin öyrənilməsi üçün yox, həm də keçən əsrin 20-80-ci illərində Naxçıvanda ədəbi mühitin ümumi mənzərəsi haqqında müəyyən məlumatlar almaq üçün dəyərli mənbələrdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov N., Tağıyev R. Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığı. Biblioqrafiya (1920-1975). Bakı: Elm, 1983, 944 s.
2. Бабаев Г. Межнациональные связи Азербайджанской литературы. Библиография. Баку: Элм, 1978, 640 s.

3. Əhmədov T. Azərbaycan Yazıçıları (XIX-XX yüzilliklərdə): Ensiklopedik məlumat kitabı. Bakı: Nurlar, 2011, 1056 s.
4. Həbibbəyli İ. Mirzə Cəlil Şürbi və ya ikinci Mirzə Cəlil / Həbibbəyli İ. Nuhçıxandan Naxçıvana. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 846 s.
5. Müzəffər Nəsirli / Naxçıvan ensiklopediyası: 2 cildə. II c., Naxçıvan, 2005, 379 s.
6. Naxçıvan MRDA: f. 578, siy. 1, iş 1-205.
7. Naxçıvan MRDA: f. 578, siy. 11.
8. Naxçıvan yazıçıları: Biblioqrafiya / Tərtib edəni M.Bağirov. Bakı, 1977, 74 s.
9. Naxçıvanda seçkilərin tarixi (1937-2002): Ensiklopedik toplu. Bakı: Qanun, 2003, 564 s., s. 282.
10. Naxçıvanın elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və maarif xadimlərinin şəxsi arxivi. Müzəffər Nəsirli. AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondu: qutu 2-3, qovluq 1-31.
11. Nəsirli M. Mirzə Cəlil Şürbi / Cəlil Məmmədquluzadənin naxçıvanlı müasirləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1967, s. 84-90.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: fermanhalilov@yahoo.com

Farman Khalilov

MUZAFFAR NASIRLI'S ARCHIVE

In the 20-80s of 20th century, the poet Muzaffar Nasirli (1911-1980), known in the writer environment of Nakhchivan by his autograph and headed the Nakhchivan Branch of the Union of Writers of Azerbaijan for many years, had a rich personal archive.

After his death, documents of the poet's biography, manuscripts and machine versions of scientific and artistic works, newspapers and magazines which published his works, letters sent and received, articles about him, individual and collective photos, and other materials are kept in this personal archive handed over by his son and grandson to the Nakhchivan State Archive and the Manuscripts Fund of Nakhchivan.

For the first time, the paper describes M.Nasirli's archive, arguing that the various documents and materials preserved are valuable and essential.

As a result, the author concludes that the materials preserved in M. Nasirli's archive are not only for the study of the poet's life, literary and social activities, scientific and artistic heritage, but also valuable sources for obtaining information on the general picture of the writer environment in Nakhchivan in 20-the 80s of the last century.

Keywords: *Nakhchivan writer environment, Muzaffar Nasirli, personal archive, State Archive of Nakhchivan AR, Manuscripts Fund of Nakhchivan Branch of ANAS.*

Фарман Халилов

ЛИЧНЫЙ АРХИВ МУЗАФФАРА НАСИРЛИ

В 20-80-х годах XX века в литературной среде Нахчывана был богатейший личный архив поэта Музаффера Насирли (1911-1980), который был известен своим творчеством и долгие годы возглавлял Нахчыванское отделение Союза писателей Азербайджана.

В этом личном архиве, переданном после его смерти сыном и внуком в Государственный архив Нахчыванской АР и Фонд рукописей Нахчыванского отделения НАНА, хранятся биографические документы поэта, рукописные и машинописные варианты его научных и художественных произведений, газеты и журналы, в которых были опубликованы его произведения, присланные и полученные им письма, личные и коллективные фотографии и другие материалы.

Впервые в статье дается описание личного архива М.Насирли, обосновывается, что различные сохранившиеся документы и материалы имеют свою ценность и значение.

В заключение автор приходит к выводу, что материалы, хранящиеся в личном архиве М. Насирли, являются ценными источниками не только для изучения жизненного пути поэта, его литературно-общественной деятельности, научного и литературного наследия, но и для получения определенных сведений об общей картине литературной среды в Нахчыване в 20-80-е годы прошлого века.

Ключевые слова: *нахчыванская литературная среда, Музаффар Насирли, личный архив, Государственный архив Нахчыванской АР, Фонд рукописей Нахчыванского отделения НАНА.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant: 23.07.2021

Son variant: 18.08.2021